

Magyar Hebraisztikai Konferencia

Schweitzer-lectures 2022

Hungarian Hebrew Studies Conference

Schweitzer Lectures 2022

MAGYAR HEBRAISZTIKAI TÁRSASÁG

Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2022. február 3.

<http://mhk.elte.hu/2022/>

PROGRAM // PROGRAMME

9:00	Köszöntés Zsengellér József (elnök, MHT) <u>Plenáris Teams-csatorna</u>	
	HÉBER BIBLIA <i>Elnök: Karasszon István</i> <u>Biblikum Teams-csatorna</u>	TARGUM <i>Elnök: Földváry Miklós</i> <u>Judaisztika Teams-csatorna</u>
09:15	Németh Áron: <i>Media morte in vita sumus.</i> <i>Élet és halál a Num 19,11–16-ban</i>	Montskó Benjámín: <i>Jeromos és a Qohelet Targum</i> <i>teodíceája: Omne bonum a Deo,</i> <i>omne malum ab homine</i>
09:40	Koncz-Vágási Katalin: <i>A Zerubbábel-igéret</i> <i>Haggeus könyvében</i>	Keserű Péter Ferenc: <i>A targumi vers konstrukciója:</i> <i>Archaikus héber költemények</i> <i>arámi fordításai</i>
10:05	Zsizsmann Endre: <i>Sírás, könny, bánat:</i> <i>bőjti utalások a Zsolt 6-ban?</i>	Koltai Kornélia: <i>Történelemmásítás a targumokban</i>
10:30	(Kávé)szünet <u>Plenáris Teams-csatorna</u>	
	BIBLIATUDOMÁNY: HALLGATÓI SZEKCIÓ <i>Elnök: Hodossy-Takács Előd</i> <u>Biblikum Teams-csatorna</u>	KÖZÉPKOR, KORAÚJKOR <i>Elnök: Tamási Balázs</i> <u>Judaisztika Teams-csatorna</u>
10:45	Fenyves Krisztián: <i>Az izajási próféciák</i> <i>fordításainak teológiai profilja</i>	Zsom Dóra: <i>Mágikus kvadrátok a</i> <i>Kaufmann gyűjtemény kézírataiban</i>
11:10	Berde Imre: <i>Kísérlet a „mene, mene, tekel,</i> <i>ufarszin” enigma történeti</i> <i>értelmezésére</i>	Peremiczky Szilvia: <i>A szefárd mese olvasatai – helye,</i> <i>funkciói és lehetőségei</i>
11:50	Ébédészünet / a Magyar Hebraisztikai Társaság közgyűlése <u>Plenáris Teams-csatorna / közgyűlés Teams-csatorna (tagok részére)</u>	

	INTERDISZCIPLINÁRIS BIBLIATUDOMÁNY <i>Elnök: Hack Márta</i> <u>Biblikum Teams-csatorna</u>	ÚJKOR <i>Elnök: Schweitzer Gábor</i> <u>Judaisztika Teams-csatorna</u>
13:00	Grüll Tiborné: <i>Névadás és névmagyarázat a Septuagintában</i>	Bányai Viktória, Balogh István és Csáki Tamás: <i>A régi pesti zsidó temető síremlékei</i>
13:25	Papp György: <i>Az átok pohara és az Éden kertjének gyönyörűsége – megjegyzések a 90. zsoltár targumi szövegének margójára –</i>	Pataricza Dóra és Oszkó Ágnes Ivett: <i>Élőhitünk ragyogványos alkotása – Löw Immánuel kézírásos programterve a Szegedi Új Zsinagóga díszítőfestéséhez</i>
13:50	Buzási Gábor: <i>Julianus Apostata magyar zsidó recepciója</i>	Frigyesi Judit: <i>A kelet-európai zsidó imadallamok és a judaisztika: egy kutatás és archiválás kihívása</i>
14:20	Zárszó <u>Plenáris Teams-csatorna</u>	

HÉBER BIBLIA // HEBREW BIBLE

Media morte in vita sumus Élet és halál a Num 19,11–16-ban

NÉMETH ÁRON

nemeth.aron@drhe.hu, Debreceni Református Hittudományi Egyetem

A szóban forgó biblia szakasz a holttest miatti tisztátalanság eseteit és a megtisztulás módját tárgyalja. Az első, általános megállapítás szerint az emberi holttest fizikai érintése hét napig tartó tisztátalanságot von maga után (Num 19,11kk). A folytatásban ennek differenciálása következik (Num 19,14kk), amikor a szöveg megkülönbözteti a sátorban, illetve a mezőn lévő holttest eseteit. A zárt térben (MT: sátorban, Lxx: házban) a holttest érintése nélkül is tisztátalanná válnak a jelenlévők, sőt, még a nyitott edények is. A nyílt terepen (mezőn) a halálra sebzett ember, az ismeretlen okból elhunyt személy, az emberi csont és sír érintése tesz tisztátalanná.

A szöveg a kultuszra és a tisztulás megfelelő rítusára („tisztító víz”-rítus) koncentrálnak, ezért nem részletezi, hogy pontosan miért okoz tisztátalanságot a holttest. Az egyik elterjedt magyarázat az, hogy a halott lelke vagy szelleme elhagyva a testet gonosz, démonikus erőként fenyegeti az élőket. A tisztító rítus eszerint egyfajta exorcizmus, védekezés az ártó szellemekkel szemben. A halál vagy a halott démonikus erejének koncepciója azonban – szemben az ókori Mezopotámiával – nem bizonyított az ókori Izráelben.

Előadásunkban a Tanak antropológiájának irányából közelítjük meg a szöveget, ezen belül az életet hordozó *nefes* és *dám* természetét vizsgáljuk, és annak viszonyát a halál állapotához. Feltételezésünk szerint a szöveg az élet szférája és a halál szférája közötti szürke zónát, határmezsgyét szeretné minél pontosabban definiálni. Az válik tisztátalanná, aki ebbe a szürke zónába lép, oda, ahol az életből halál lett, ugyanakkor a halál körül még mindig jelen van az élet (*media morte in vita sumus*). Úgy tűnik, hogy az óizráeli gondolkodásban az élet és halál között nem olyan éles a határvonal, mint ahogyan a mai modern biológia gondolja (bár ez is néha képlékeny), vagy amennyire a rendszerező papi gondolkodás kívánná. A *nefes* és a *dám* akkor is képesek reprezentálni az élő személyt, amikor már nincs az élők sorában. Az élet utolsó lehelete a sátorban még mindig ahhoz a személyhez tartozik, aki a halottaságon fekszik, az utolsó csepp vér pedig azt a személyt reprezentálja, akit átszúrva, holtan, vagy már csak a csontjaiban találnak a mezőn, ott, ahol a vér teljesen elhagyta a testet.

Mindezekkel kapcsolatban fontos adalékokat kínál a 2008-ban felfedezett Katumuwa-sztélé, mely alapján a kutatók egy része a Tanak *nefes*-koncepciójának újragondolását szorgalmazza. A számlí dialektusban íródott, Kr. e. 735-re datált felirat 5. sora úgy beszél Katumuwa *NBS*-éről (= *nefes*-éről), mint ami a halotti sztélében egzisztál.

A Zerubbábel-ígéret Haggeus könyvében

KONCZ-VÁGÁSI KATALIN
katalinvagasi@yahoo.com

Zerubbábel a fogság utáni Jehud egyik legjelentősebb alakjaként jelenik meg Haggeus könyvében, melyhez nagyban hozzájárul az az ígéret, melyet a 2,23* versében kap: *Megfoglak téged, Zerubbábel, Sealtiel fia, én szolgálom – így szól az ÚR –, és olyanná teszlek, mint egy pecsétgyűrű, mert kiválasztottalak! – így szól a Seregek URa.*

Személye Haggeus prófétai igehirdetésében a Templom újjáépítésének vezéregyéniségeként (2,4) jelenik meg, akihez végül restaurációs váradalmat kapcsolt. Haggeus könyvében egyértelműen ő a nép és a templomépítés vezetője, de szerepét a prófétai irat narratív keretbe való foglalása annyiban relativizálja, hogy szorosan

mellé rendeli Jósua főpapot, illetve további jelentőségét hangsúlyozza származásának és tiszttségének („Júda helytartója”) folyamatos feltüntetése is.

A Zerubbábelre vonatkozó haggeusi váradalomban Zakariás könyve is osztozik, de a helytartó hirtelen eltűnik az események színpadáról anélkül, hogy ez megindokolható lenne. A Templom felszentelésénél (Kr. e. 515) sincs már jelen (Ezsd 6,14–22), annak ellenére, hogy Zakariás ezt megjövendölte a számára (Zak 4,9–10). Zerubbábel további sorsáról nem tudunk, de a neki szóló ígélet realizálódása elmaradt.

Ezsd–Neh könyvében is a templomépítők vezetőjeként jelenik meg Zerubbábel, de politikai tiszttségének megjelölése nélkül, és a kivitelezés irányítása a hangsúlyos.

Kicsoda valójában Zerubbábel és mi lehetett a küldetése?

A kutatás jelenlegi állása nem mutat konszenzust afelől, hogy a Zerubbábel-ígélet a haggeusi alapréteg részeként értelmezendő, vagy inkább a redakcionális kiegészítésekhez tartozik.

Kutatásaim alapján Zerubbábel megszólítása a domináns, hiszen engedelmességedve Haggeus szavának, gondoskodik a Templom újjáépítésnek megkezdéséről. Ő YHWH drága kincse, ami jóval több, mint megbízott helytartó, hiszen „pecsétjeként” kezkesedik az ígérek beteljesüléséért. A próféciája végső soron beteljesületlen maradt. Ám Zerubbábelen keresztül a dávidi dinasztiahoz kapcsolt ígélet a hagyományozók szemében mégsem vesztette érvényét, hiszen a fogság utáni időszak konkrét történelmi eseményei közül átemelték azokat a távoli jövőbe, a YHWH által kilátásba helyezett eszkatologiai változások összefüggésébe.

Sírás, könny, bánat – böjti utalások a Zsolt 6-ban?

ZSIZSMANN ENDRE

zsizsmannendre@gmail.com

*Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar
Ökumené Doktori Iskola Kolozsvár*

Cassiodorus a Zsoltárok könyvéhez írt kommentárjában beszél az ún. „hét bűnbánati zsoltárról” (Kr. u. 6. század), latinul „Septem Psalmi Paenitentiales”. Ebbe a csoportba tartoznak az alábbi zsoltárok: 6; 32; 38; 51; 102; 130; 143 (a BHS számozása szerint). Ezeket a zsoltárokat az ógyházban hamvazószerdán énekelték, amikor is kezdetét veszi a böjti időszak. A tervezett előadás tárgya a Zsolt 6, mely a Zsolt 2–41 korpuszhoz tartozik. A Zsolt 6 műfaja vegyes. Lehet tekinteni imádságnak, könyörgésnek (Klaus Seybold) vagy egyéni panaszéneknek (Kraus J.), de ún. „betegség-zsoltár”-ként (P. Craigie) is lehet kezelni. A Zsolt 6-ban ugyanis nem kerül megnevezésre konkrétan elkövetett bűn, vagy az ember bűnös volta (Zsolt 51,6–7). A Zsolt 6 tehát elsőrenden nem bűnbánati zsoltár, így Cassiodorus véleménye nem tartható.

Hipotézis: tervezett előadásunkban azt a tételt kívánjuk bizonyítani, hogy a Zsolt 6 bár nem bűnbánati és alapvetően nem böjti zsoltár, vannak benne utalások („allusion”) a böjt gyakorlatára. A könny, a sírás és a bánat motívumával a zsoltárró utalhat közvetetten a böjtre. A kérdésfelvetés a következő: milyen böjtre való utalásokat fedezhetünk fel a Zsolt 6-ban? Klaus Seybold: *Introducing the Psalms* c. monográfiájában állapítja meg a Jób 1,20 kapcsán, hogy nemcsak a ruha megszaggatása, a haj levágása lehet része a böjtölésnek és a gyásznak mint rítusnak, ugyanis a böjt és a gyász rítusához hozzátartozik a sírás és a könny is, mi több állítása alátámasztására épp a Zsolt 6,6-ot idézi. A Zsolt 6-ban nem szerepel a צום ige és szinonimái (zsákruha קש, böjtöt egybehívni צום קרא צום, böjtöt szentelni צום שך stb.), de van szó sírásról (főnévi alakban: ביי Zsolt 6,9b), könnyről (המעה könny+suff. sg. 1+prep. Zsolt 6,7b) és bánatról (בעט Zsolt 6,7a).

Előadásunkban motívumtörténeti módszerhez folyamodunk. Előbb a בכה ige jelentését kutatjuk, majd a sírás, könnyezés motívumára villantunk fel néhány példát. A בכה ige (4x a Zsoltárok könyvében Zsolt 69,11; 78,64; 126,6; 137,1), az ide tartozó főnév, a בכי (3x: Zsolt 6,9; 30,6; 102,10) és a המעה előfordulásaira a Zsoltárok könyvében (a המעה 7x fordul elő a Zsoltárok könyvében: Zsolt 6,7; 39,13; 42,4; 56,9; 80,6; 116,8; 126,5). A Zsolt 102,10-ben olvassuk, hogy az imádkozó port eszik kenyér helyett (כלחם) és italát könnyel (szó szerint sírással בכי + prep.) vegyíti. Itt böjtről lehet szó, amikor a zsoltáros betegségéből való szabadulásért, azaz gyógyulásért könyörög. Fontos megemlíteni, hogy a héber צום ige és a בכה ige együttesen fordul elő a Zsolt 69,11 és a 109,24 helyeken, ahol böjtről van szó egyéni panasz összefüggésében (Baumgartner–Koehler: *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Vol. II., 2001, 1012.) A Bir 20,26-ban az egész nép sír és böjtöl JHVH előtt a benjáminiakkal való harc előtt; Anna sírt (בכה impf.) és nem evett (לא אכל 1Sám 1,8), mivel nem születtek gyermekei Penninának pedig igen; Dávid és emberei gyászukban sírtak és böjtöltek Saul és Jonatán halálakor (ויצמו ויבכו / בכה és צום együttes előfordulása 1Sám 1,12). Dávidról olvassuk, hogy sírt fia, Absolon halálakor (2Sám 18,33). Ókori keleti referenciákból is tudunk gyászról, bánatról. Fontos a Zsolt 6,7–8-ban a אשחה (könnyel áztatni, elárasztani) szó kapcsán az ugariti párhuzam (KTU 1,14: 26–30. sor, ahol arról van szó, hogy Kirta családját gyászolja. (Bosworth, D: Weeping in the Psalms. In: *Vetus Testamentum* 63. 2003, 38–41.).

A Zsolt 6-ban a zsoltáros nem bünei miatt bánkódik, áztatja könnyel ágyát, sír, hanem halálos (?) betegsége miatt, melyet JHVH haragja miatt kell viselnie. Könyörgésének (panaszének) és sírásának célja JHVH haragjának elhárítása. JHVH haragja nem örök (Zsolt 30,6). A zsoltáros panasz meghallgatásra talál JHVH-nál (שמע יהוה Zsolt 6,9b.10a), sőt biztonságerzetet kap ellenségeivel szemben.

Kulcsszavak: sírás, könny, bánat, gyász, böjt

**Jeromos és a Qohelet Targum teodíceája:
Omne bonum a Deo, omne malum ab homine**

MONTSKÓ BENJÁMIN
*ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola,
hebraisztika-judaisztika alprogram*

**A targumi vers konstrukciója:
archaikus héber költemények arámi fordításai**

KESERŰ PÉTER FERENC
keserupeti@student.elte.hu, ELTE

A targumkutatás központi témájának mindezidáig főként az arámi fordítások tartalmi és nyelvi feldolgozását tekintette. Lett légyen szó aggádikus betoldások vizsgálatáról a tágabb rabbinikus kontextusban, a fordítók módszertanáról (pl. antropomorfizmus kerülése, kettős fordítás, félreértésen alapuló fordítás stb.), vagy éppen az adott fordított szöveg(elem) elhelyezéséről az arámi nyelv történetében. Arról még csupán kevés szó esett, hogy a bibliai héber versek szerkezete milyen formában kerül át a targumokba. Ez érthető, hiszen a targumok nagy része már-már kommentár-jellegűvé változtatja a létrehozott célszöveget. Eddig mindössze egy maroknyi kutató foglalkozott a targumi költészet részterülettel, és a költőiséget vizsgáló tanulmány még nem született sem pl. kifejezetten Deut 33 (TgOnqelos), Bír 5 vagy Zsolt 68 terén. Előadásomban e három archaikus héber költemény egy-egy targumi fordítását mutatom be, néhány alapvető targumi versfordítási eljárást hozva példának. Azért választottam három különböző Targumhoz tartozó verset, hogy igazoljam, nem csak pl. Targum Onqelos sajátja a verselésre való odafigyelés. Igazolni kívánom, hogy a targumi vers létező konstrukció, jól-lehet ezek a Héber Biblia költeményeinél megszokottaktól valamelyest eltérnek.

Deut 33-ban megjelenik a parallelizmus, a khiazmus és a rím, az alliteráció, az ismétlés, illetve plusz verssor iktatódhat be egy pasuqba. A szakirodalommal egyetértésben elfogadom, hogy a liturgiai előadás miatt feltehetően ez a szöveg is ritmikus, ám vitatom, hogy mindig egy hangsúlyos szó az onqelosi targumi költészet alapegysége, ugyanis időnként egy szószerkezet is funkcionálhat így. Azt is megállapítom, hogy bizonyos szintagmák az arámiban prózai elemek, amik ugyan értelmileg a költeményhez tartoznak, de nem illenek szervesen a versszerkezetbe; ehhez hasonlíthatók az elliptikus sorpárok is. Ezen kívül alapvető megállapítás, hogy a targum törekszik a héber szórendet tartani.

A Bír 5 és a Zsolt 68 jóval több betoldást tartalmaz, mint Deut 33, ezért ezek a szövegek első ránézésre nem költőiek, ám mindkettőnél megfigyelhető, hogy a héber szöveg minden eleme leképeződött a fordításban, a szórend figyelembevételével, a hosszabb betoldások ellenére is. A betoldások mennyisége az egyes szövegekben pasuqról pasuqra változik, és maguk a fejezetek sem egy téma köré épülnek. Mivel sem a Bír 5, sem a Zsolt 68 nem kapott olyan liturgikus szerepet a későókorban, mint maga a Tóra, ezért nem volt a targumisták végcélja egy ritmikus szöveg létrehozása. Viszont pasuqonként egy-egy újabb versszak olvasható, amely vagy verssorokra osztható, vagy – bár prózai jellegű – verstani sajátosságokat mutat. Utóbbi esetben verses prózává alakulnak a héber versszakok.

Történelemmásítás a targumokban

KOLTAI KORNÉLIA

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

Jelen előadás szétfeszíti a jól megszokott műfaji-filológiai kereteket, mivel nem a targumok típusaival, a rabbinikus irodalomban is fellelhető közös tradíciókkal, textuális egybeesésekkel és átfedésekkel, a kézirati hagyományozások kérdéskörével foglalkozik, továbbá nem a prehalákhikus rétegeket rekonstruálja, és nem is egy-egy arámi nyelvtani jelenség meghatározott szempontok szerinti mélyreható elemzését kínálja.

Előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a fordítás (célnyelvi szöveg) milyen módon írja át, értelmezi újra a történelmet, rakja helyre a múltban elszenvedett sérelmeket, törli el a múltban elkövetett hibákat, s a múltbéli események kedvezőbb színben való feltüntetésével milyen érdekeket szolgál, milyen problémákra reflektál, milyen megoldási alternatívákat kínál.

A kérdésfelvetés implikálja, hogy a szerzői, szerkesztői körök (targumisták) részéről szándékosságot, propagandisztikus attitűdöt feltételezek, s igyekszem is bizonyítani, hogy az eltörléseket, átírásokat, újraértelmezéseket meghatározott stratégia vagy ideológia mentén hajtották végre. Mielőtt azonban úgy tünne, hogy nagyívű történelmi narratívá(ka)t rekonstruálok az egyes targumok szövegeiből, sietve le kell szögezmem, hogy erről szó sincs: idő, kapacitás és kompetencia híján mozaikdarabokat emelnék ki csupán, melyek az ókori Izrael történelmének egy-egy szakaszára vagy eseményére vonatkoznak.

A nemzeti múlt „megváltoztatása” valamennyi korban a jelen és a jövő generációja számára bír mondanivalóval. Esetünkben bonyolítja a helyzetet, hogy a történelmi folyamatok már a Héber Bibliában is meghatározott ideológia vagy koncepció keretében lettek elbeszélve, valamint, hogy az eredeti bibliai elbeszélői hagyomány ismert lehetett a korabeli (és a későbbi) olvasók-hallgatók körében, akik a narratívák közti különbségeket, s e különbségek által generált feszültséget is észlelhatték.

A „történelemváltoztatás” problematikáját különböző célnyelvi és forrásnyelvi szövegrészletek egybevetése alapján ismertetem, arra a kérdésre fókuszálva tehát, hogy az adott értelmezési keret és az elfogadott fordítástechnikai módszerek miként nyújtanak (a feltételezett szerzők, szerkesztők feltételezett szándéka szerint) új, kedvezőbb narratívát a jelenhez (és majd a jövőhöz) elvezető múltbéli történésekre.

BIBLIATUDOMÁNY: HALLGATÓI SZEKCIÓ //
BIBLICAL STUDIES: STUDENT SESSION

Az izajási próféciaák fordításainak teológia profilja

FENYVES KRISZTIÁN

krisztian.fenyves@gmail.com; PPKE-HTK Doktori Iskola

Michael P. Weitzman meglátásait követve az izajási próféciaák, azon belül első-sorban a szenvedő Szolgáról szóló énekek fordításainak teológiai profilja áll jelen kutatás középpontjában. A héber (maszoréta szöveg, qumráni iratok), a görög (LXX, Aquila, Symmachus, Theodotion) és latin (Vetus Latina, Vulgata) szövegekből kiindulva a poszt-biblikus judaista és korai keresztény messianisztikus interpretáció jellemzői és fejlődése áll a gondolatmenet homlokterében; az értelmezéstörténet mutatja, hogy a Messiás szenvedése és halála egyfajta megkülönböztető indikátorként jelenik meg e tekintetben (habár Daniel Boyarin – a Peszikta Rabbatiban található homiletikus midrások alapján – amellet érvel, hogy ezen elképzelés az ókori zsidóság hermeneutikájának is részét alkotta). A szövegkritikai észrevételek így a Szolga behelyettesítő és engesztelő szenvedésének teológiai problematikáját és e gondolat megalapozottságát vizsgálja a héber Biblia és a fordítások, illetve a szövegvariánsok tekintetében.

A fenti analízis meg kívánja világítani, hogy a LXX fordítása egyrészt néhol elferdíthette a héber szöveget, amikor például a szavak arám megfelelőinek alapján eltérő jelentést tulajdonított egyes kifejezéseknek, másrészt pedig alkalmas volna a szavak értelmezési határainak szűkítésével hangsúlyosabbá tenni az (esetlegesen eltérő) értelmezését. Ottley jelen izajási rész parafrázisszerű görög fordítását a fordító héber nyelvtudásának tökéletlenségével és a rendelkezésére álló kézirat megromlott olvashatóságával indokolja. Ezzel szemben úgy vélem, hogy az Iz 52,13-53,12 szakasz a LXX (görög) fordításában több, mint egy parafrázis; egy eltérő szemlélet reprezentációja.

Kísérlet a „mene, mene, tekel, ufarszin” enigma történeti értelmezésére

BERDE IMRE

berdeimre@gmail.com Szent Pál Akadémia

Dániel könyve a hozzá kapcsolódó tudományos vizsgálódások érdeklődését szinte töretlenül fenntartja. Ennek bizonyítékának tekinthető, hogy könyvtárnyi méretű szakirodalmi bázisa alakult ki, amely bővelkedik a Dániel személyével és könyve szerzőségével, tér- és időbeli keletkezési körülményeivel, valamint a tartalmát illetően felmerülő történeti kérdésekkel kapcsolatos, sokszor szélsőségekig elmenő ellentmondásos véleményekben. Ez különösen igaz a Bélsaccar lakomája közben falon megjelent kéz által írt enigmatikus szöveg vizsgálatára, mellyel az előadás foglalkozni kíván.

Ennek során az enigma történeti megközelítésű értelmezésére történik kísérlet három vizsgálati szempont egyidejű érvényesítésével, melyek a felirat szöveges kontextusát próbálják meghatározni: (1) súlymértékek matematikai korrelációja; (2) a paronomázia alapú dánieli megfejtés a stiláris üzenet figyelembevételével; (3) az enigma közvetlen kontextuális összefüggései. Ezek párhuzamba állítása ad lehetőséget arra a szakirodalom alapján nem minden előzmény nélküli kísérletre, ami szerény javaslatként szolgálhat az enigmatikus szövegben fellelhető, jelenleg ismert újbabiloni történelem uralkodóival fémjelzett korszakainak beazonosítására.

Az előadás szerény célja az, hogy a „mene, mene, tekel, ufarszin” enigma úgy kerüljön bemutatásra, hogy kétségtelen profetikus szöveg vagy orákulum mivoltán túl történelmi állásfoglalásként is értelmezhető legyen. Ugyanakkor a bemutatni kívánt kis kutatás novumaként értékelhető talán, hogy maga a kísérlet végül az enigmát a vizsgálati szempontok párhuzamának tükrében Nabukadneccár, Amil-Marduk, Nergal-sar-uszur, Labasi-Marduk, valamint Nabú-naid és Bélsaccar uralkodásával a korábbiakhoz képest feltehetőleg új felosztásban prezentálja.

Mágikus kvadrátok a Kaufmann gyűjtemény kézirataiban

ZSOM DÓRA

ELTE BTK Séri Filológiai és Arab Tanszék

A mágikus kvadrátok négyszög alakú táblázatok, melyek soraiba és oszlopaiba különböző számokat vagy betűket írnak. A számokat összeadva vízszintesen, függőlegesen vagy átlósan ugyanazt az értéket kapjuk. A kvadrátok eredete a kínai és a hindu kultúrára nyúlik vissza, muszlim szövegekben körülbelül a 9. századtól találkozunk velük. Trachtenberg „Jewish Magic and Superstition” című alapműve szerint a zsidó mágiában a 16-17. században terjed el a használatuk, bár Abraham ibn Ezra már a 12. sz.-ban is említést tett a kvadrátokról.¹ Trachtenberg ezen megállapítása leginkább arról árulkodik, a múlt századi tudományosságban milyen kevésbé figyeltek fel a zsidó mágiának erre a teljesen elterjedt eszközére, melyet például a Kairói Genizában fennmaradt dokumentumokban is bőven megtalálunk, és természetesen a 16. századnál korábbi egyéb héber kéziratokban is megfigyelhetünk. A mágikus kvadrátok használata a zsidó kultúrába az arab mágikus hagyományból került át.

Az előadás rövid áttekintést nyújt a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kaufmann Gyűjteményében őrzött mintegy hatszáz héber kéziratban található mágikus kvadrátokról, bemutatja azok fajtáit, használatát és kulturális hátterét. Részletesebben három kvadrát-típust mutatok be: a legelterjedtebb 3×3-as kvadrátot; az ábécé páratlan betűiből álló kvadrátot; és egy különleges kvadrátot, mely a Kaufmann gyűjtemény két kéziratában is megtalálható, és amelynek párhuzamaként egy 16. századi judeo-arab kéziratot is bemutatunk, valamint választ adunk arra a kérdésre, hogy a Kaufmann gyűjtemény ezen kéziratában hogyan alakulhatott át egy arab démon a híres Maimonidész rabbivá.

---

¹ Joshua Trachtenberg: *Jewish Magic and Superstition. A Study in Folk Religion.* New York, 1939, 142.

A szefárd mese olvasatai – helye, funkciója és lehetőségei

PEREMICZKY SZILVIA

peremiczkysz@or-zse.hu, OR-ZSE

A szefárd meseirodalom Magyarországon kevésbé ismert mind a judaisztikával, mind a folklórral foglalkozó szakemberek körében, holott a zsidó folklór egyik legjobban feltárt és legjelentősebb szövegtörzsszel rendelkező területe. Különösen igaz ez a megállapítás a szefárd népmeseirodalom talán legismertebb figurájára, az egyszerre falu bolondja és udvari bolond – Tamar Alexander megfogalmazásában „simpleton and trickster” – szerepét betöltő Djohára. Max Leopold Wagner, Dov Noy, Matilda Koén-Sarano, az említett Tamar Alexander vagy Dan Ben-Amos gyűjtései és kutatásai alapos részletességgel tárták fel a szefárd népmesék zsidó és nemzsidó forrásait, párhuzamait, legfontosabb karaktereit és motívumait, pedagógiai funkcióit és helyüket a zsidó hagyományban, az egyetemes népmeseirodalomban és az irodalomtörténetben. Az utóbbi években pedig a pszichológia további területeivel találkozáva újabb perspektívák nyíltak a meseirodalom kutatására és megközelítésére, a bennük rejlő terápiás lehetőségek kiaknázásával. Előadásomban azt vizsgálom, hogy a szefárd népmesék hányféle olvasatot kínálnak, milyen funkciókat és szerepeket képesek betölteni, és milyen információkkal szolgálhatnak arról a közegről és világról, amelyben megszülettek. A mesék olvasata természetesen különbözik, ha a nemzedékeken és földrajzi területeken belül váltakozó mesélők (egyfajta társszerzők), a szövegváltozatok és a szintén generációról generációra és földrajzilag változó befogadók olvasatait vizsgáljuk. Az olvasatok a befogadók elvárásai horizontjai szerint különösen sokat változhatnak: más aspektusok válnak fontossá, ha a cél a vallási hagyomány megélése; más, ha a történeti és a közösségi tudat megerősítésére vágynak; megint más, ha a közösségen belüli pszichológiai vagy a pedagógiai funkciók kerülnek előtérbe – amely funkciók koronként és közösségenként is változhatnak, és egy hagyományos közösségben és egy nem vallásos befogadónak szánt terápiás foglalkozáson is eltérhetnek; és ismét más, ha egy népmesekutató vagy éppen az irodalomtörténész kutatóként olvassa vagy hallgatja a meséket. Céлом annak bemutatása néhány mese rövid elemzésével, hogy a szefárd mesék hogyan képesek egyszerre több funkciónak is megfelelni, és hogy még a rövid, úgynevezett anekdota típusú mesék is hány különböző olvasatot kínálnak, miközben mindegyik olvasat – legyen az történeti, irodalmi, folklorisztikai, pedagógiai vagy pszichológiai olvasat – mélyen gyökerezik a zsidó hagyományban, és ezen belül a szefárd hagyomány sajátosságaiban.

Névadás és névmagyarázat a Septuagintában

GRÜLL TIBORNÉ
Szent Pál Akadémia

A héber Bibliában 27413 alkalommal találkozunk 3544 tulajdonnévvel. Vagy valamivel kevesebbszer. A bizonytalanság annak tudható be, hogy nem mindig egyértelmű, egy kifejezést tulajdonnévnek tekintünk-e vagy sem. Ahogyan előfordul, hogy a modern bibliafordítóknak nehézséget jelent ennek eldöntése (gondoljunk csak a Jer 39:3-ban szereplő מִצְרַיִם-ra és מִצְרַיִם-ra, amelyeket egészen a 20. századig személynévként értelmeztek!), úgy az ókoriak számára sem kis fejtörést okozhattak egyes tulajdonnevek vagy annak tűnő kifejezések.

A bibliai nevek átültetése tehát nem is olyan magától értetődő feladat. Előadásomban azonban nem is az ezzel járó nehézségekkel szeretnék foglalkozni, hanem a névadások indoklásaival, elsősorban a Septuagintára, azon belül a Genézisre fókuszálva.

Természetesen Mózes első könyvében találkozunk leggyakrabban névmagyarázatokkal. Az emberiség, illetve Izrael szinte mindegyik jelentős ősapjának – esetenként ősanjának – neve esetében találkozunk értelmezéssel, sőt számos topográfiai elnevezés is magyarázatot kap. Ennélfogva nem egyszerű összehasonlítani a Genézis fordítójának teljesítményét más fordítókéival, akik sokkal kevesebbszer, vagy éppen egyáltalán nem kényszerültek effajta kihívással szembenézni.

Ami a héber névadásokat illeti, ezek szójátékon alapulnak, amelyek olykor modern értelemben etimologikusak, máskor csak bizonyos gyökbetűk egyezése figyelhető meg. Hogyan lehet mindezt egy gyökeresen eltérő nyelvben megoldani? Egyáltalán: célja volt-e a fordítóknak, hogy a szójátékokat átadja görögül? Úgy tűnik: igen, hiszen esetenként modern fordítókat megszégyenítő megoldások születtek. Előadásomban ezekből a névmagyarázatokból mutatom be a különböző megoldástípusokat a héber stíluselemek görögre ültetésének kontextusában, rövid kitekintéssel Philón idevágó művére (*De mutatione nominum*) is.

Az átok pohara és az Éden kertjének gyönyörűsége – megjegyzések a 90. zoltár targumi szövegének margójára –

PAPP GYÖRGY

pgyvdm@yahoo.co.uk, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

A Zsoltárok könyve Targumának keletkezési idejét általában az i. sz. 4-6. századok közötti időszakra datálják, bár az is lehetséges, hogy több korszak anyagát is beledolgozták a ma ismert targumszövegbe. Philip Alexander véleménye szerint a Zsoltárok könyvének Targuma azok közé a targumok közé tartozik, amelyek tartalmazzák a szöveg alapfordítását, és ehhez fűzik magyarázó megjegyzéseiket. Általában véve a Zsoltárok könyve Targumában több helyen előfordul historizáló exegézis, valamint olyan szövegrész, amely a maszoréta szöveg előtti állapotokat őrzött meg. A tervezett előadás célja néhány jellegzetes példa felmutatásán keresztül összehasonlítani a 90. zoltár maszoréta szövegét a targumban található szövegvariánsnal, feltérképezve a fordítási különbségeket és bemutatva az arám fordítás fontosabb jellegzetességeit, valamint azt, hogy a Zsoltárok könyve Targumának fentebb említett jellegzetességei hogyan jelennek meg, vagy éppen hogyan váltakoznak más targum-csoportok sajátosságaival a 90. zoltár Targumában.

Julianus Apostata magyar zsidó recepciója

BUZÁSI GÁBOR

*ELTE BTK Ókortudományi Intézet
Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék*

Julianus császár (331–363), akit hitehagyása miatt a keresztény utókor az Apostata melléknévvel ruházott fel, rövid uralkodása (361–363) idején nagyarányú és emlékezetes reformokba kezdett. Ezek elsődlegesen a hagyományos vallások életre keltését célozták a megerősödött kereszténység rovására, de fontos részét képezte ennek a zsidó vallás kritikai elemzése is. Julianus kritikája alapvetően kedvező volt, aminek különös nyomatékot adott azzal, hogy a jeruzsálemi Szentély azonnali újjáépítését is elrendelte. Többek között ezek a rendelkezései biztosították, hogy életműve nem merült feledésbe a zsidó emlékezetben sem. Az előadás ennek az emlékezetnek a hazai ágát szeretné bemutatni mindenekelőtt Bacher Vilmos és Hahn István munkásságában. Bacher egy 1897-es tanulmányában foglalkozik Julianus jeruzsálemi projektjének meglepő visszhangtalanságával a rabbinikus irodalomban; Hahnak pedig az 1956-ban és a rákövetkező években közölt publikációi tárgyalják az Apostata vallásreformjának társadalmi aspektusait. Időben kettejük között, az első világháborút követően jelent meg egy rabbiképzős növendék, Reinitz Hermann bölcsészdoktori értekezése *Julianus császár viszonya*

a zsidósághoz címmel (1919). Ezeknek a különböző korszakokban megjelent Julianus-értelmezéseknek a bemutatása révén előbb arra keressük a választ, hogy azok miként illeszkednek tágabb eszmetörténeti közegükbe: hogyan viszonyulnak a nemzetközi szakirodalomhoz és a magyar nyelvű előzményekhez, illetve miképpen tükrözik a korszak szellemiségét. Ezután Hahn István tanulmányaira összpontosítva azt vizsgáljuk meg, hogy kimutatható-e valamilyen összefüggés a témaválasztás és a szerző tudományos pályafutása között, illetve milyen értelemben tekinthetők tanulmányai a magyar zsidó Julianus-recepció részének.

ÚJKOR // MODERN PERIOD

A régi pesti zsidó temető síremlékei

BÁNYAI VIKTÓRIA – BALOGH ISTVÁN – CSÁKI TAMÁS
TK Kisebbségkutató Intézet – OR-ZSE – BTM Kiscelli Múzeum

Pesten 1788-ban nyitották meg az első zsidó temetőt a jelenlegi Lehel utca és a Ferdinánd hídra felhajtó út sarkánál. Kis területe miatt gyorsan betelt, így 20 évvel később már a Taksony utca – Lehel utca – Aréna (ma: Dózsa György) út és a Tüzér utca által határolt területen nyitott új temetőt a dinamikus növekedő pesti zsidó közösség, amelyet a Kassák Lajos utca felé bővítettek. A sírkertet a Salgótarjáni utcai temető 1874-es megnyitásáig használták.

Itt temették el a pesti zsidóság azon korai generációit, akik az ortodox-neológ szakadás előtti korszak közösségének sokszínű, formálódó arculatát meghatározták, akik megalapították az Orczy-ház legendás kultusztemplomát, felépítették a zsidó közösség első kórházát, majd a Dohány utcai zsinagógát. Az archív fényképek alapján kiderül, hogy az itt állott síremlékek egyenként és együttesen is különleges képet mutatnak a korszak zsidóságának a hagyományokhoz és a modernitáshoz való komplex viszonyáról.

A temető 1910-ben történt felszámolásával egy egyedülállóan értékes örökségi együttes tűnt el. Az exhumált halottakat a Kozma utcai izraelita temetőben temették újra. A jeles rabbik síremlékei kiemelt parcellába kerültek, a régi temető képét meghatározó, a város korabeli funerális kultúrájában is unikálisnak számító, jórészt tardosi vörös mészkőből készült síremlékek, obeliszkok közül sok nyomtalanul tűnt el.

Egyes köveket a hozzátartozók a Salgótarjáni úti temetőbe átvittek, a felszámoláskor megőrzött síremlékeket pedig többségében a Kozma utcai zsidó temető 19. parcellájában helyezték el. Az előzetes vizsgálatok alapján kiderül, hogy itt a hazai funerális kultúrát tekintve is kiemelkedő értékű, korát és arányait tekintve országosan is egyedülálló örökségi együttes maradt fenn, amelynek részletes vizsgálata és feldolgozása révén sok, eddig ismeretlen adalékkal, forrással

gazdagíthatjuk Pest és annak 19. századi zsidó közösségére vonatkozó ismereteinket. Ezen síremlékek a főváros romantikus kőfaragóművészetének is ritka megmaradt emlékei, így művészettörténeti szempontú vizsgálatuk általános tanulságokkal is szolgál.

A régi pesti zsidó temető fennmaradt síremlékeinek azonosítására és dokumentálására alakult kutatócsoport 2021 második felében megkezdte a temető történetére és felszámolására vonatkozó korábbi szakirodalom, levéltári és sajtóforrások feltárását és feldolgozását, összegyűjtötte és rendszerezte a fellelhető archív képanyagot, felmérte és dokumentálta az áttelepített sírkőanyag helyét és kiterjedését, valamint önkéntesnapok keretében megtisztította a 19. parcella területének jelentős részét. A Konferencia keretében szeretnénk bemutatni az eddigi kutatások eredményeit a szakmai közönség számára.

Élőhitünk ragyogványos alkotása – Löw Immánuel kézírásos programterve a Szegedi Új Zsinagóga díszítőfestéséhez

OSZKÓ ÁGNES IVETT, PATARICZA DÓRA

deakne.oszko.agnes@mma.mem.hu és dorapataricza@gmail.com

A tervezett előadás bemutatja a Szegedi Új Zsinagóga dekorációs rendszerét, Löw főrabbi programtervét és ennek építészeti megvalósulását. A Szegedi Új Zsinagóga felépítésében (1900-1903) kulcsszerepe volt az akkori főrabbinak, Dr. Löw Immánuelnek (1854–1944), aki nemcsak rabbi és vallástudós volt, de kiemelkedő művelődéstörténeti író és botanikus is. Baumhorn Lipót (1860–1932), Európa legtermékenyebb zsinagógatervezője, vele együttműködve tervezte meg a zsinagóga díszítését és kertjét. Löw Baumhorn számára megtervezte a zsinagóga feliratait és a képeit, amelyek mind szó szerint az épület részeivé váltak.

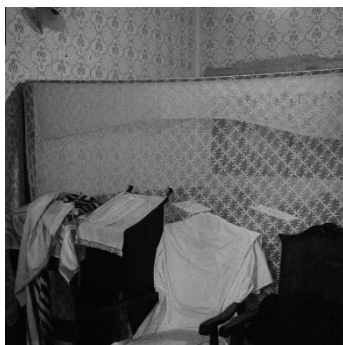
A közelmúltban teljeskörűen katalogizált, részben digitalizált és tárgyszavazott Szegedi Zsidó Hitközség archívuma számos dokumentumot őriz, amelyek segítségével rekonstruálható a zsinagóga építésének és díszítésének folyamata. A mennyezeti falfestés és a festettüvegablak-program kézírásos terve alapján követhető, hogy Löw a legapróbb részletekig mindenre kihatóan megtervezte a zsinagóga díszítését.

A belső kifestés az üvegablakokhoz és a kerthez hasonlóan koncepciózus volt. A nyílásokat, falszéleket a szőlő és füge stilizált motívumai keretezik, Löw értelmezésében a Tanakh békességet jelképező növényei. A kupola csillagos égboltja és festett üvegablakai a világ teremtését jelenítik meg, az alsó kupolaívben pedig vadrózsalevelek- és virágok helyezkednek el, mint a hit és kinyilatkoztatás jelképei. A csegelyekre, ahol az épület tartóoszlopai találkoznak a kupolával, négy héber felirat került, a zsidó vallás etikájának alappillérei (גמילות חסדים, עבודה, תורה, Pirké Avot 1:2).

A zsinagóga ablakai a zsidó év eseményeit mutatják be. A festett, ólmozott üveglablakok terveit és kivitelét Róth Manó műhelye készítette Budapesten. Az üvegfestő színezett kartonokat és részletrajzokat készített a főrabbi útmutatásai alapján, melyeket Baumhorn is jóváhagyott. Löw minden ünnephez saját kezűleg írta a növények latin nevét, és berajzolta a vázlatokba, hogy melyik rituális tárgyát és feliratot melyik ablakba kell beilleszteni. A lapszéleken megadta az egyes ábrázolásokhoz használandó forrásműveket is. Előadásunkban Löw zsinagógatervezésének részleteit mutatjuk be, összevetve a megvalósult állapottal.

A kelet-európai zsidó imadallamok és a judaisztika: egy kutatás és archiválás kihívása

FRIGYESI JUDIT

Bar Ilan University

*Országos Rabbiképző –
Zsidó Egyetem*

frigyesijudit@gmail.com

Az előadás témája egy, az Izrael Nemzeti Könyvtár Hangarchívumában („Phonotéka”) található gyűjtemény, amely a kelet-európai vallásos zsidóság hagyományos imadallamainak etnográfiai felvételeit tartalmazza, különös hangsúlyt fektetve a magyar hagyományra. E gyűjtemény különlegessége, hogy fókuszában nem a képzett kántor (*hazzan*) dallamai állnak, hanem az a dallamkultúra, amelyet a nem hivatásos (a kántoriskolák szemszögéből nézve: „képzetlen”) előimádkozó (*ba'al tefilla*) gyakorolt, és amelyet a közösség egyszerű tagja is ismert. Az imadallamoknak ez a csaknem népzeneként hagyományozódó rétege a Soá előtt a kelet-európai vallásos zsidóság zenei anyanyelve volt. A szóban forgó archívum a jelen előadás szerzőjének munkája, a felvételek túlnyomó többsége saját gyűjtés; 6–8%-a közreműködő kutatók gyűjtése.

Az előadás első része megkísérli felvázolni e zenei kultúra jelentőségét, érintve azt a kérdést, hogy óriási fontossága ellenére miért mostohagyerek a zsidóságnak e hatalmas kultúrája a judaisztika tudományában. Az előadás második része röviden bemutatja a kutatómunkát és az annak eredményeképpen létrehozott hangarchívumot, annak jelenlegi, a Phonotékában található formájában.

PROGRAMBIZOTTSÁG
PROGRAMME COMMITTEE

BIRÓ TAMÁS, KOLTAI KORNÉLIA, ZSENGELLÉR JÓZSEF

MAGYAR HEBRAISZTIKAI TÁRSASÁG
HUNGARIAN HEBREW STUDIES SOCIETY

<http://mht.org.hu/>

ELTE
EÖTVÖS LORÁND
TUDOMÁNYEGYETEM